

"למה אלוהים זנחת לנצח?!"

גישות שונות לבעיית החורבן בספר תהלים

מבוא

1. **מוזמורי תהלים המשיכו להיכתב עד לחתימת המקרא – שיר השירים רבה ד', ד:**
בנוי לתלפיות – מהו לתלפיות, ספר שאמרו לו פיות הרבה, עשרה בני אדם אמרו ספר תהלים, אדם הראשון, ואברהם, משה, ודוד, ושלמה, על אילין חמשה לא איתפלגון, אילין חמשה אחרנייתא מאן אינון, רב ורבי יוחנן, רב אמר אסף והימן וידותון ושלשה בני קרח ועזרא, ר' יוחנן אמר אסף והימן וידותון אחד, ושלשה בני קרח (אחד), ועזרא.

מוזמור קל"ז – החורבן בא בשל האויבים

בית א'	בית ב'	בית ג'
א על-נהרות בבל	ה אִם-אֶשְׁכַּחַךְ יְרוּשָׁלַם	ז זְכֹר ה' לְבָנֵי אָדָם
שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם-בְּכִינוּ	תִּשְׁכַּח יְמִינִי :	אֵת יוֹם יְרוּשָׁלַם
בְּזָכְרֵנוּ אֶת-צִיּוֹן ¹ :	ו תִּדְבֹק לְשׁוֹנֵי לַחֲכִי	הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ
ב על-עַרְבִים בְּתוֹכָהּ	אִם-לֹא אֶזְכְּרֶיךָ ²	עַד הַיְסוּד בָּהּ :
תְּלִינּוּ כְּנִרוֹתֵינוּ :	אִם-לֹא אֶעֱלֶה אֶת-יְרוּשָׁלַם	ח בַּת-בָּבֶל הַשְּׂדוּדָה
ג כִּי שָׁם שָׁעֲלוּנוּ שׁוֹבְבֵינוּ	עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי :	אֲשָׁרֵי שִׁישָׁלֶם-לָךְ
דְּבַרְי-שִׁיר		אֶת-גְּמוּלָךְ שִׁגְמַלְתָּ לָנוּ :
וְתוֹלְלֵינוּ שְׂמֵחָה		ט אֲשָׁרֵי שִׁיאָחֵז וְנִפְץ
שִׁירוֹ לָנוּ מִשִׁיר צִיּוֹן :		אֶת-עַלְלֶיךָ אֶל-הַסָּלַע :
ד אֵיךְ נָשִׁיר אֶת-שִׁיר ה'		
עַל אֲדָמַת נֶכֶר :		

2. האם ה' נמצא בחו"ל? כתובות ק"י ע"ב:

ת"ר לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל; שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה; שנאמר: "לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים". וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה?! אלא לומר לך: כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים. וכן בדוד הוא אומר: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים". וכי מי אמר לו לדוד: לך עבוד אלהים אחרים? אלא לומר לך: כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים.

3. מה הקשר בין השבועה "אם אשכחך..." לעונש? ראב"ע לפס' ה:

אם... וטעם אשכחך, כנגד בזכרנו. וטעם ימיני, בעבור כנורותינו, כי בימין נגון היתרים... תדבק – טעם לשוני, כי הלשון הוגה בשירים.

4. הגילום ההלכתי של "אם לא אזכרכי" – בבא בתרא ס' ע"ב:

ת"ר כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: "בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר, ואין אתם שותין יין?" אמרו לו: "נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח ועכשיו בטל?! נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל?! אמר להם: "אם כן, לחם לא נאכל - שכבר בטלו מנחות!" "אפשר בפירות." "פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים!" "אפשר בפירות אחרים." "מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים!" שתקו. אמר להן: "בני, בואו ואומר לכם, שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר - שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר - שאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה... אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט... עושה אדם כל צרכי סעודה, ומשייר דבר מועט... עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט... שנאמר: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי וגו'..."

תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה. ומיום שפשטה מלכות הרשעה שגוזרת עלינו גזירות רעות וקשות ומבטלת ממנו תורה ומצות ואין מנחת

¹ ישעיהו נ"א, ג: "כי-נחם ה' ציון נחם למזמורנו): "זכרו מרחוק את ה' ירושלים תעלה על לבבכם".
² ירמיהו נ"א, נ (פרק בעל קשרים רבים למזמורנו): "זכרו מרחוק את ה' ירושלים תעלה על לבבכם".

אותנו ליכנס לשבוע הבן... דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים - ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו. אלא, הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין :

5. שרשור הבתים של המזמור:

על נהרות

תלינו

על ערבים

תוללינו שיר ציון

שיר ה' [בין בית א' לבית ב' אין שירשור.]

ירושלים

ירושלים + אזכרככי

ירושלים + זכורבני אדום

בת בבל + אשרי שישלם

אשרי שיאחז

מזמור ק"ו – החורבן בא בשל חטאי ישראל

<p>(כו) וישא נדו להם להפיל אותם במדבר :</p> <p>(כז) ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות³ :</p> <p>(כח) ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים :</p> <p>(כט) ויכעיסו במעלליהם ותפרץ בם מגפה :</p> <p>(ל) ויעמד פינחס ויפיל ותעצר המגפה :</p> <p>(לא) ותחשב לו לצדקה לדר ודר עד עולם :</p> <p>(לב) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם :</p> <p>(לג) כי המרו את ריחו ויבטא בשפתיו :</p>	<p>פתיחה</p> <p>(א) הללויה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו :</p> <p>(ב) מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו :</p> <p>(ג) אשרי שמרי משפט עשה צדקה בכל עת :</p> <p>(ד) זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך :</p> <p>(ה) לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך :</p>
<p>חטאים לאחר הכניסה לארץ</p> <p>(לד) לא השמידו את העמים אשר אמר ה' להם :</p> <p>(לה) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם :</p> <p>(לו) ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש :</p> <p>(לז) ויזבחו את בנייהם ואת בנותייהם לשדים :</p> <p>(לח) וישפכו דם נקי דם בנייהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען ותחנף הארץ בדמים :</p> <p>(לט) ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם :</p> <p>(מ) ויחר אף ה' בעמו ויתעב את נחלתו :</p> <p>(מא) ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שואיהם :</p> <p>(מב) וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם :</p> <p>(מג) פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם :</p>	<p>חטאי ישראל לאורך סיפורי התורה</p> <p>(ו) חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו :</p> <p>(ז) אבותינו במצרים לא השפילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך וימרו על ים סוף :</p> <p>(ח) ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו :</p> <p>(ט) ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהמות כמדבר :</p> <p>(י) ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב :</p> <p>(יא) ויכסו מים צרייהם אחד מהם לא נותר :</p> <p>(יב) ויאמינו בדברי נשירו תהלתו :</p> <p>(יג) מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו :</p> <p>(יד) ויתאוו תאונה במדבר וינסו אל בשימון :</p> <p>(טו) ויתן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם :</p> <p>(טז) ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' :</p> <p>(יז) תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם :</p> <p>(יח) ותבער אש בעדתם להבה תלהט רשעים :</p> <p>(יט) יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה :</p> <p>(כ) וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב :</p> <p>(כא) שכחו אל מושיעם עשה גדלות במצרים :</p> <p>(כב) נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף :</p> <p>(כג) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית :</p> <p>(כד) וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו :</p> <p>(כה) וירגנו באהליהם לא שמעו בקול ה' :</p>
<p>הגאולה</p> <p>(מד) וירא בצר להם בשמעו את רנתם :</p> <p>(מה) ויזכר להם בריתו וינחם כרב (חסדו) חסדיו :</p> <p>(מו) ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם :</p> <p>(מז) הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך :</p> <p>(מח) ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן הללו יה :</p>	

³ בדומה ביחזקאל כ': " (כא) וימרו בי הבנים בחקותי לא הלכו ואת משפטי לא שמרו לעשות אותם אשר עשה אותם האדם וחי בהם את שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר : (כב) והשבת את ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתי אותם לעיניהם : (כג) גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות : "

6. החורבן נגזר כבר בחטא המרגלים – תנחומא (בובר) שלח כ"א:

ותשא כל העדה ויתנו את קולם... אותנו קול שבכיתם גרם לכם ללקות כשונאין... שנטלתם ירושה לדורות, שבכו העדה בליל תשעה באב, אמר הקב"ה אתם בכיתם בכייה של חנם, אני אקבע לכם לילה הזה בכייה לדורות, ומן אותה שעה נגזרה גזירה על בית המקדש ליחרב, ושיגלו בני ישראל לבין האומות, שנאמר וישא ידו להם [להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות] (תהלים ק"ו, כו-כו), נשיאת יד כנגד נשיאת קול.

מזמור פ"ט – הכרה מובלעת בחטא, תוך האשמת ה' בחורבן

7. המשורר ידבר כנגד ה' הנכבד קשות – ראב"ע לתהלים פ"ט, ב:

והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה המזמור היה עליו קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול לשמוע בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות!

8. מזמור פ"ט:

(א) משפיל לאיתן האזרחי:

	ה' ובית דוד	ה' והשמים	
	<p>(ד) כְּרַתִּי בְרִית לְבַחֲרֵי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עֲבָדִי: (ה) עַד עוֹלָם אֲכִין וְרַעְדָּה וּבְנֵי יִתְי לְדָר וְדוֹר כְּסָאָה סָלָה:</p>	<p>(ב) חֲסִדֵי ה' עוֹלָם אֲשִׁירָה לְדָר וְדָר אֹדִיעַ אֲמוֹנְתָהּ בְּפִי: (ג) כִּי אֲמַרְתִּי עוֹלָם חֲסִד יִבְנֶה שָׁמַיִם תִּכּוֹן אֲמוֹנְתָהּ בְּהֵם:</p>	<p>מבוא למזמור</p>
	<p>ה' כרת ברית נצחית עם בית דוד (כ) אַז דְּבַרְתָּ בְּחַזוֹן לְחֲסִידֶיךָ וּתְאֵמַר שׁוֹיֵתִי עֶזְרָה עַל גְּבוֹר הַרִימוֹתַי בְּחוֹר מַעַם: (כא) מִצְאָתִי דָוִד עֲבָדִי בְּשִׁמּוֹן קִדְשֵׁי מִשְׁחָתִיו: (כב) אֲשֶׁר נָדִי תִכּוֹן עֵמוֹ אֶף זְרוּעֵי תְאֲמַצְנוּ: (כג) לֹא יִשָּׂא אוֹיֵב בּוֹ וּבֶן עוֹלָה לֹא יַעֲנֶנּוּ: (כד) וּכְתוּתֵי מִפְנֵי צָרִיו וּמִשְׁנָאֵיו אֲגוּף: (כה) וְאֲמוֹנְתִי וְחֲסִדֵי עֵמוֹ וּבִשְׁמֵי תְרוֹם קָרְנוֹ: (כו) וְשִׁמְתִי בַיָּם יָדוֹ וּבִנְהָרוֹת מִיָּנוֹ: (כז) הוּא יִקְרָאֵנִי אָבִי אֶתָּה אֵלֵי וְצוֹר יִשׁוּעָתִי: (כח) אֶף אֲנִי בְכוֹר אֶתְנַהֵו עֲלִיוֹן לְמַלְכֵי אֶרֶץ: (כט) לְעוֹלָם (אשמור) אֲשַׁמֵּר לוֹ חֲסִדֵי וּבְרִיתִי נִצְמַנְתָּ לוֹ: (ל) וְשִׁמְתִי לְעַד זָרְעוֹ וְכִסְאוֹ כִּימֵי שָׁמַיִם: (לא) אִם יַעֲזֹבוּ בְנָיו תּוֹרַתִי וּבְמִשְׁפָּטֵי לֹא יִלְכוּ: (לב) אִם חֲקַתִּי יַחַלְלוּ וּמִצּוֹתַי לֹא יִשְׁמְרוּ: (לג) וּפְקֻדָּתַי בְּשִׁבְט פְּשָׁעִם וּבִנְגָעִים עֹנֵם: (לד) וְחֲסִדֵי לֹא אֶפִיר מֵעֵמוֹ וְלֹא אֲשַׁקֵּר בְּאֲמוֹנְתִי: (לה) לֹא אַחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצֵא שִׁפְתַי לֹא אֲשַׁנֶּה: (לו) אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְּקִדְשֵׁי אִם לְדָוִד אֲכַזֵּב: (לז) זָרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי: (לח) כִּיִּרַח יָפוֹן עוֹלָם וְעַד בְּשִׁחַק נִצְמַן סָלָה:</p> <p>ה' זנח את בית דוד וחיזק את אויביו (לט) וְאַתָּה זָנַחְתָּ וּתְמַאֵס הִתְעַבְרַתָּ עִם מְשִׁיחֶךָ: (מ) נִאֲרַתָּה בְּרִית עֲבָדֶיךָ חֲלַלְתָּ לְאֶרֶץ נְזָרוֹ: (מא) פְּרַצְתָּ כָּל גְּדֻרָתֵינוּ שִׁמְתָּ מִבְּצֻרֵינוּ מִחַתָּה: (מב) שָׁשָׁהוּ כָּל עַבְרֵי דָרְךָ הִיָּה חֲרָפָה לְשִׁכְנָיו: (מג) הַרִימוֹתַי מִיֵּן צָרִיו הִשְׁמַחְתָּ כָּל אוֹיְבָיו: (מד) אֶף תִּשָּׁב צוֹר חָרְבוֹ וְלֹא הִקִּימְתוֹ בְּמִלְחָמָה: (מה) הַשְׁבַּת מִסֻּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לְאֶרֶץ מִגְרָתָה: (מו) הַקְּצַרְתָּ יָמֵי עַלְוִמָיו הַקְּטִיטֵי עַלְיוֹ בּוֹשָׁה סָלָה:</p> <p>תחינה שה' ישוב לבריתו עם בית דוד (מז) עַד מָה ה' תִּסְתַּר לְנִצַּח תִּבְעַר כְּמוֹ אֵשׁ חֲמָתְךָ: (מח) זָכַר אֲנִי מָה חָלַדְתָּ עַל מָה שָׁוֵא בְּרַאָתְךָ כָּל בְּנֵי אָדָם: (מט) מִי נִגְרַר יַחֲיֶה וְלֹא יִרְאֶה מוֹת יְמַלֵּט נִפְשׁוֹ מִיַּד שְׂאוֹל סָלָה: (נ) אֲיִהָה חֲסִדֶיךָ הַרְאֵשְׁנִים אֲדַנִּי נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בְּאֲמוֹנְתָהּ: (נא) זָכַר אֲדַנִּי חֲרַפְתָּ עֲבָדֶיךָ שְׂאֵתִי בְּחִיקֶיךָ כָּל רַבִּים עַמִּים: (נב) אֲשֶׁר חָרְפוּ אוֹיְבֶיךָ ה' אֲשֶׁר חָרְפוּ עֲקֻבוֹת מְשִׁיחֶךָ: (נג) בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן:</p>	<p>כוחו של ה' בבריאה (ו) וַיִּוְדוּ שָׁמַיִם פְּלֶאֶה ה' אֶף אֲמוֹנְתָהּ בְּקַהֵל קְדָשִׁים: (ז) כִּי מִי בְשִׁחַק יַעֲרֹךְ לֵה' יְדָמָה לֵה' בְּבִנְי אֵלִים: (ח) אֵל נַעֲרָךְ בְּסוֹד קְדָשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו: (ט) ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כְמוֹד חֲסִין יֵה וְאֲמוֹנְתָהּ סְבִיבוֹתֶיךָ: (י) אֶתָּה מוֹשֵׁל בְּגָאוֹת הַיָּם בְּשׂוֹא גָלוּ אֶתָּה תִשְׁבַּחֵם: (יא) אֶתָּה דָכַאתָ כְּחַלָּל רֶהֱב בְּזָרוּעַ עֲזָה פִּזְרַתָּ אוֹיְבֶיךָ: (יב) לָךְ שָׁמַיִם אֶף לָךְ אֶרֶץ תִּבְל וּמְלֵאָה אֶתָּה יִסְדָּתֵם: (יג) צָפוֹן וְקִמִּין אֶתָּה בְּרֵאתֵם תְּבוֹר וְחֲרָמוֹן בְּשִׁמְךָ יִרְנֶנּוּ: (יד) לָךְ זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה תִּעֲזוּ יָדְךָ תְרוֹם מִיָּנֶה: (טו) צִדִּיק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כְּסָאָה חֲסִד וְאֲמִת יִקְדָּמוּ פְּנֶיךָ: (טז) אֲשֶׁרֵי הָעַם יוֹדְעֵי תְרוּעָה ה' בְּאוֹר פְּנֶיךָ יִהְלְכוּ: (יז) בְּשִׁמְךָ יִגִּילוּ כָּל הַיּוֹם וּבְצַדִּיקוֹתֶיךָ רְוִימוֹ: (יח) כִּי תִפְאָרְתָּ עֲזָמוֹ אֶתָּה וּבְרַצְנָךְ [תְרוֹם] תְרוֹם קָרְנֶנּוּ: (יט) כִּי לֵה' מִגְּנֶנּוּ וְלִקְדוֹשׁ שְׂרָאֵל מִלְּכָנוּ:</p>	<p>גוף המזמור</p>

9. ה' הורג את שר הים – בבא בתרא ע"ד ע"ב:

ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שביקש הקב"ה לבראות את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיק ובלע כל מימות שבעולם אמר לפניו רבש"ע די שאעמוד בשלי מיד בעט בו והרגו שנאמר (איוב כו) בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב אמר ר' יצחק ש"מ שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנאמר (ישעיהו יא) לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וגו' כמים לים מכסים אל תקרי לים מכסים אלא לשרה של ים מכסים.

10. למה האוקיינוס נקרא ים המוות? שמות רבה (וילנא) ט"ו, כב:

הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים עמד דוד ופירשם, אנו מוצאין ממעשה בראשית משברא השמים והארץ... ודוד פרשו... ואח"כ ברא יבשה בשלישי בשבת שנאמר (תהלים קד) יסד ארץ על מכוניה ואותה שעה אחד ערום ואחד לבוש, כגון בשר ודם שיש לו שני עבדים הפשיט כסותו של אחד והלבישה לחבירו כך אמר האלהים יקוו המים, גלה את הארץ וכסה את התהום וכן דוד אומר (תהלים ק"ד) תהום כלבוש כסיתו, מן גערתך ינוסון, כגון בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור אמרו לו והיכן אתה נותן שאר ענבים בשביל שהגת קטנה אמר להם אני עושה גת שתטול לכל הענבים שבכרם מה עשה רפש הענבים ובעט ראשון ראשון ואח"כ הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים כך היה כל העולם מלא מים במים והארץ שקועה במים אמר הקב"ה ותראה היבשה אמרו המים הרי העולם אנו מלאים ועד עכשיו צר לנו להיכן אנו הולכין יהי שמו מבורך בעט באוקיינוס והרגו שנאמר (איוב כו) בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב, ואין מחץ אלא לשון הריגה... יש אומרים שהן בוכין עד היום הזה שנאמר (איוב לח) הבאת עד נבכי ים, ולמה הרג אותן שהבית שהוא מחזיק מאה חיים מחזיק אלף מתים לכך נקרא אוקיינוס ים המוות... כיון שראו שאר המים שבעט באוקיינוס לקול צעקתו ברחו חביריהן... כך היו שאר המים שבעולם בורחים מקול צעקתו של אוקיינוס, שנאמר (תהלים קד) מן גערתך ינוסון... גבול שמת בל יעבורון, כגון בשר ודם שהכניס בהמתו לדיר ונעל המסגר בפניה כדי שלא תצא ותרעה את התבואה כך נעל הקב"ה את הים בחול והשביעו שלא יצא מן החול, שנאמר (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים.

11. הברית הנצחית עם בית דוד – שמואל-ב ז':

(יב) כי ימלאו ימיה וְשָׁכַבְתָּ אֶת אֲבֹתֶיךָ וְהִקִּימְתִי אֶת זְרַעְךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ וְהִכִּינְתִי אֶת מַמְלַכְתּוֹ: (יג) הוּא יִבְנֶה בַּיִת לְשִׁמִּי וְכִנְנִיתִי אֶת כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד עוֹלָם: (יד) אֲנִי אֶהְיֶה לוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה לִּי לְבָר אֲשֶׁר בְּהִעָוֹתוֹ וְהִכְחַתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִיגְעֵי בְּנֵי אָדָם: (טו) וְחִסְדִּי לֹא יִסּוּר מִמֶּנּוּ כִּאֲשֶׁר הִסְרֹתִי מֵעַם שְׂאוֹל אֲשֶׁר הִסְרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ: (טז) וְנָאֲמֹן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסֵּאֲךָ יִהְיֶה נְכוֹן עַד עוֹלָם:

12. השוואת הברית עם בית דוד לברית עם היום והלילה – ירמיהו ל"ג:

(יט) וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יְרֵמְיָהוּ לֵאמֹר: (כ) כֹּה אָמַר ה' אִם תִּפְרֹו אֶת בְּרִיתִי הַיּוֹם וְאֶת בְּרִיתִי הַלַּיְלָה וּלְבַלְתִּי הַיּוֹם יוֹמָם וְלַיְלָה בְּעֵתָם: (כא) גַּם בְּרִיתִי תִפְרֹו אֶת דָּוִד עַבְדִּי מֵהַיּוֹם לֹו בֶן מֶלֶךְ עַל כִּסְאוֹ וְאֶת הַלְוִיִּם הַכֹּהֲנִים מִשְׁרָתִי: (כב) אֲשֶׁר לֹא יִסְפְּרוּ צָבָא הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִמְדוּ חוֹל הַיָּם כִּן אַרְבָּה אֶת זֶרַע דָּוִד עַבְדִּי וְאֶת הַלְוִיִּם מִשְׁרָתִי אֲתִי: (כג) וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יְרֵמְיָהוּ לֵאמֹר: (כד) הֲלוֹא רְאִיתָ מֵהַיּוֹם הַזֶּה דְבַרְוֹ לֵאמֹר שְׁתִּי הַמְשַׁפְּחוֹת אֲשֶׁר בָּחַר ה' בָּהֶם וַיִּמְאַסֶם וְאֶת עַמִּי יִנְאַצֶּן מֵהַיּוֹם עוֹד גּוֹי לְפָנֶיךָ: (כה) כֹּה אָמַר ה' אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֲקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי: (כו) גַּם זֶרַע יַעֲקֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַסֶם מִקַּחַת מִזֶּרְעוֹ מִשְׁלֵיִם אֶל זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׁחַק וַיַּעֲקֹב בִּי [אשׁוּב] אֲשִׁיב אֶת שְׁבוֹתָם וְרַחֲמַתִּים:

13. המשורר מדבר בדרך תמיהה – רד"ק לתהלים פ"ט, לט:

רבים תמהו על זה המשורר איך דיבר כנגד האל כדברים האלה, כאדם שאומר לחבירו: נשבעת זה ולא עמדת בשבועתך. וכתב החכם ראב"ע כי היה בספרד חכם גדול והיה קשה זה המזמור עליו ולא היה קורא אותו ולא יוכל לשמעו... ואני תמה על תמיהתם, כי המזמורים ברוח הקודש נאמרו, ולא יתכן להיות בהם דבר שאינו נכון... אבל על זה הגלות תמיהה לפי שארץ כל כך, אמר: והלא נשבעת לו, היאך יהיה זה שְׁיִדְמָה שנפסקה המלכות, כי כמה שנים הם ישראל בגלות עד כמעט נואשו מן הגאולה. ואמר המשורר דרך תמיהה: איך יהיה, ובמה היתה החטאת הגדולה הזאת והקצף הגדול הזה, הנה משה רבינו אמר (שמות ל"ב, יג): "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בד", אמר איך תעשה זה שהרי נשבעת, וישעיהו הנביא אמר (ישעיה ס"ג, יז): "לָמָּה תִתְעַנּוּ ה' מִדְרָכֶיךָ", ואלהיו אמר (מ"א י"ח, לו): "וְאֵתְּךָ הִסַּבְתָּ אֶת לְבָבְךָ אַחֲרָיִתִּי", ונאמר כי כולם דיברו שלא פְּהוֹנָן? אלא, לא אמרו אלא על דרך דמיון. אמר המשורר: אתה שנשבעת לו וזנחת אותו זה כמה שנים עד שְׁיִדְמָה שלא תזכרהו עוד, ואיה שבועתך עם משיחך, שצוית אתה למשחו, ידמה שהפכת עמו האהבה לְעִבְרָה, שפסקה המלכות מזרעו זה כמה שנים:

מזמור מ"ד – הכחשת החטא והאשמת אלוהים בחורבן

עתיד	הווה	עבר
<p>הישועה המיוחלת (כד) עוֹרָה לְמָה תִּישָׁן אֲדָנָי הַקִּיְצָה אֵל תִּזְנַח לְנִצַּח : (כה) לְמָה פָּגִיד תִּסְתִּיר תִּשְׁפַּח עֵינָיו וְלַחֲצוֹ : (כו) כִּי שָׁחָה לְעַפְרָ נַפְשׁוֹ דָּבָקָה לְאַרְץ בְּטַנְנוּ : (כז) קוֹמָה עֲזָרְתָה לָנוּ וּפְדָנוּ לְמַעַן חֲסִדְךָ :</p>	<p>הצרות שהביא ה' על עמו (י) אַף זָנַחַת וַתְּכַלִּימְנוּ וְלֹא תִצֵּא בְּצַבָאוֹתֵינוּ : (יא) תִּשְׁבִּיבֵנו אַחֲזוֹר מִנִּי צָר וּמִשְׁנֵאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ : (יב) תִּתְנַנְנוּ כְּצֹאן מֵאֶקֶל וּבְגוֹזִים זָרִיתָנוּ : (יג) תִּמְכַּר עִמְךָ בְּלֹא הוֹן וְלֹא רֵבִית בְּמַחֲרֵיהֶם : (יד) תִּשְׁבִּימְנו חֲרָפָה לְשִׁכְנֵינוּ לַעַג וְקֶלֶס לְסָבִיבוֹתֵינוּ : (טו) תִּשְׁבִּימְנוּ מִשָּׁל בְּגוֹזִים מְנוּד רֹאשׁ בַּל אֲמִים : (טז) כָּל הַיּוֹם כָּלְמַתִּי נִגְדִי וּבִשְׁתׁ פָּנָי כִּסְתָנִי : (יז) מִקּוֹל מַחֲרָף וּמִגִּדְף מִפָּנָי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם :</p>	<p>ישועת ה' לאבות המשורר (א) לְמַנְצַח לִבְנֵי קִרְחַ מִשְׁפִּיל : (ב) אֱלֹהִים בְּאַזְנוֹנוּ שְׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ פֶּעַל פְּעֻלָּתְ בִּימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם : (ג) אֲתָה יָדָד גּוֹזִים הוֹרֶשֶׁת וַתִּטְעַם תָּרַע לְאֲמִים וַתִּשְׁלַחַם : (ד) כִּי לֹא בַחֲרָפָם יִרְשׁוּ אֶרֶץ וְזָרְעָם לֹא הוֹשִׁיעָה לָמוֹ כִּי מִיָּמֶיךָ וְזָרְעֶךָ וְאוֹר פָּגִיד כִּי רָצִיתָם :</p>
	<p>תגובת העם לצרות (יח) כָּל זֹאת בְּאֲתָנוּ וְלֹא שָׁכַחְנוּךָ וְלֹא שָׁקַרְנוּ בְּבְרִיתְךָ : (יט) לֹא נִסּוּג אַחֲזוֹר לִבְנוּ וַתִּט אֲשֵׁרֵינוּ מִנִּי אֶרְחָד : (כ) כִּי דָבַרְתָּנוּ בְּמִקּוֹם תַּנִּים וַתִּכַּס עֲלֵינוּ בְּצַלְמוֹת : (כא) אִם שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרַשׁ כְּפִינוּ לְאֵל זָר :⁶ (כב) הֲלֹא אֱלֹהִים יַחְקֹר זֹאת כִּי הוּא יָדַע תַּעֲלָמוֹת לֵב : (כג) כִּי עָלִיד הֲרַגְנוּ כָּל הַיּוֹם נַחֲשָׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה :</p>	<p>ישועת ה' לדור המשורר (ה) אֲתָה הוּא מִלְכֵי אֱלֹהִים צִוְּהָ⁴ יִשׁוּעוֹת יַעֲקֹב : (ו) בָּדַד צָרֵינוּ נִנְגַח בְּשִׁמְךָ נְבוֹס⁵ קָמִינוּ : (ז) כִּי לֹא בְקִשְׁתֵּי אֲבָטַח וַחֲרָבִי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי : (ח) כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמִשְׁנֵאֵינוּ הַבִּישׁוֹת : (ט) בְּאֱלֹהִים הִלְלָנוּ כָּל הַיּוֹם וְשִׁמְךָ לְעוֹלָם נוֹדָה סֶלָה :</p>

14. מבט אחר על מה שהוביל לחורבן – ירמיהו מ"ד:

(א) הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֵל יִרְמְיָהוּ אֵל כָּל הַיְהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם... (ב) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר הִבְאֵתִי עַל יְרוּשָׁלַם וְעַל כָּל עַרְי יְהוּדָה וְהַנֶּם חֲרָבָה הַיּוֹם הַזֶּה וְאִין בָּהֶם יוֹשֵׁב : (ג) מִפְּנֵי רָעַתְם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהַכְעִסְנִי לָלֶכֶת לְקַטֹּר לְעַבְד לְאֱלֹהִים אַחֲרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּם הֵמָּה אַתֶּם וְאַבְתֵּיכֶם :... (ז) וְעַתָּה כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְמָה אַתֶּם עוֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה אֵל נַפְשֵׁתְכֶם לְהַכְרִית לָכֶם אִישׁ וְאִשָּׁה עוֹלָל וְיוֹנֵק מוֹתוֹף יְהוּדָה לְבִלְתִּי הוֹתִיר לָכֶם שְׂאֲרֵי־ת : (ח) לְהַכְעִסְנִי בְּמַעֲשֵׂי יָדֵיכֶם לְקַטֹּר לְאֱלֹהִים אַחֲרַיִם מִצָּרֵי אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לְגוֹר שָׁם לְמַעַן הַכְרִית לָכֶם וּלְמַעַן הַיּוֹתֵכֶם לְקַלְלָה וּלְחַרְפָּה בְּכָל גּוֹיֵי הָאָרֶץ : (ט) הַשְׁכַּחְתֶּם אֵת רְעוֹת אֲבוֹתֵיכֶם וְאֵת רְעוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֵת רְעוֹת נְשָׂיו וְאֵת רְעוֹתְכֶם וְאֵת רְעוֹת נְשֵׂיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם :... (טו) וַיַּעֲנוּ אֵת יִרְמְיָהוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַיְדַעִים כִּי מִקְטָרוֹת נְשִׂיהֶם לְאֱלֹהִים אַחֲרַיִם וְכָל הַנְּשִׂים הַעֲמֻדוֹת קָהַל גְּדוֹל וְכָל הָעָם הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּפִתְרוֹס לֵאמֹר : (טז) הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלֵינוּ בְּשֵׁם ה' אֵינְנוּ שׁוֹמְעִים אֲלֶיךָ : (יז) כִּי עָשָׂה נַעֲשֶׂה אֵת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּינוּ לְקַטֹּר לְמַלְכֵת הַשָּׁמַיִם וְהַסִּיד לָהּ נִסְכִּים כְּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ אֲנַחְנוּ וְאַבְתֵּינוּ מִלְכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ בְּעַרְי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם וְנִשְׁבַּע לָחֶם וְנִהְיָה טוֹבִים וְרָעָה לֹא רָאִינוּ : (יח) וַיִּמָּן אִזְ חֲדָלְנוּ לְקַטֹּר לְמַלְכֵת הַשָּׁמַיִם וְהַסִּיד לָהּ נִסְכִּים חֲסִרְנוּ כֹל וּבַחֲרָב וּבְרָעַב תָּמְנוּ :...

⁴ בתרגומים עתיקים מופיע הנוסח: "וואתה הוא מלכי אלקי מצוה ישועות יעקב". עמוס חכם מציע (כנראה בעקבות שיטת הרב מרגליות), ליישם פה את העקרון של 'מקרא עולה ויורד': "אתה הוא מלכי אלהים [מ]צוה ישועות יעקב".

⁵ נבוס – שורש בו"י בבנין קל שפירושו 'נרמוס' (כמו 'מבוסוס'). כך גם זכריה י', ה': "והיו כגברים בוסיס בטיט".

⁶ עמוס חכם, **תהלים** א' (דעת מקרא), עמ' רנ"ג: **אם-שכחנו וגו'** – 'אם' לשון שבועה השוללת את מה שנאמר לאחריה: 'אם שכחנו' – הריני נשבע שלא שכחנו את שם אלהינו... **ונפרוש כפינו לאל זר** – שיעורו ואם פרשנו. כלומר: הריני נשבע שלא פרשנו כפינו לאל זר.

מזמור ע"ד – על גבול הייאוש

(א) מִשְׁפִּיל לְאָסָף

עתיד	עבר	הווה	פתיחה
(ג) הָרִימָה פְּעָמֶיךָ לְמִשְׁאוֹת נֶצַח כָּל הַרְעָ אֹיֵב בִּקְדָשׁ :	(ב) זָכַר עֲדַתְךָ קִנִּיתָ קָדָם גָּאֲלֵתָ שִׁבְט נַחֲלֵתְךָ הַר צִיּוֹן זֶה שְׁכַנְתָּ בוֹ :	לָמָּה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לְנֶצַח יַעֲשֶׂן אַפְּךָ בְּצִאֲוֹן מְרַעִיתְךָ :	
(יט) אֵל תִּתֵּן לְחַיִּית נַפְשׁ תּוֹרְךָ חַיִּית עֲנִיִּיךָ אֵל תִּשְׁכַּח לְנֶצַח : (כ) הִבֵּט לְבָרִית כִּי מָלְאוּ מִחֲשָׁבִי אֲרָץ נְאוֹת חָמָס : (כא) אֵל יֹשֵׁב דָּךְ נִכְלָם עֲנִי וְאַבְיוֹן יִהְלֹו שְׁמֶךָ : (כב) קוֹמָה אֱלֹהִים רִיבָה רִיבְךָ זָכַר חֲרָפְתְּךָ מִנִּי נָבַל כָּל הַיּוֹם : (כג) אֵל תִּשְׁכַּח קוֹל צַרְרִיךָ שְׂאוֹן קָמִיד עֲלֶה תָמִיד :	(יב) וְאֱלֹהִים מְלָכֵי מִקְדָּם פָּעַל יְשׁוּעוֹת בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ : (יג) אַתָּה פּוֹרֶרֶת בְּעֲזָדְךָ יָם שִׁבְרֶתָ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל הַמַּיִם : (יד) אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן תִּתְנַנְנוּ מֵאֲכָל לֶעָם לְצַיִים : (טו) אַתָּה בִקְעַת מַעֲיָן וְנַחַל אַתָּה הוֹבֵשֶׁת נְהָרוֹת אֵיתָן : (טז) לָךְ יוֹם אֶף לָךְ לֵילָה אַתָּה הַכִּינֹת מְאוֹר וְשִׁמְשׁ : (יז) אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל גְּבוּלוֹת אֲרָץ קִיץ וְחָרֵף אַתָּה יִצְרַתָּם : (יח) זָכַר זֹאת אֹיֵב חֲרָף ה' וְעַם נָבַל נֶאֱצַו שְׁמֶךָ :	(ד) שְׁאֲגוּ צַרְרִיךָ בְּקִרְבֵּי מוֹעֲדְךָ שְׁמוֹ אוֹתָתָם אֹתוֹת : (ה) יִוָּדַע כְּמִבְיָא לְמַעַלָּה בִּסְבָּךְ עֵץ קַרְדָּמוֹת : (ו) [וַעֲתָ] וְעַתָּה פְתוּחִיָּה יָחַד בְּכִשְׁלִי וְכִילְפַת יְהַלְמוֹן : (ז) שְׁלַחוּ בְּאֵשׁ מִקְדָּשְׁךָ לְאָרֶץ חֲלָלוּ מִשְׁכַּן שְׁמֶךָ : (ח) אֲמָרוּ בְּלִבָּם נִינָם יָחַד שָׂרְפוּ כָּל מוֹעֲדֵי אֵל בְּאֲרָץ : (ט) אוֹתֵתֵינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין עוֹד נְבִיא וְלֹא אַתְּנוּ יִדְעַ עַד מָה : (י) עַד מַתִּי אֱלֹהִים יְחַרְף צַר וְנֶאֱצַ אֹיֵב שְׁמֶךָ לְנֶצַח : (יא) לָמָּה תִשְׁיֵב יָדְךָ וַיִּמְיֶנְךָ מִקְרָב [חִיקָד] חִיקָד כְּלָה :	גוף המזמור

המזמור כולל תיאורי יציאת מצרים או תיאור מרד הים?

15. אתה פוררת בעוזך ים שברת ראשי תנינים על המים:
רש"י על אתר : ראשי תנינים - הם מצרים שנקראו תנינים שנאמר (יחזקאל כ"ט) התנינים הגדול וגו' :
16. אתה רוצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לצים:
רש"י על אתר : ראשי לויתן - פרעה נקרא כן שנאמר (ישעיה כ"ז) יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן וגו' : תתננו מאכל לעם לצים - נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו לציים לכתות וצבאות...
17. אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן:
רש"י על אתר : אתה בקעת - לישראל מן הצור מעיינות : אתה הובשת - ירדן שהוא נהר איתן :
18. לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש:
רש"י על אתר : לך יום - גאולתם של ישראל : אף לך לילה - ועמד היו בצרות הלילה : אתה הכינות מאור ושמש - אתה הכינות להם מאור התורה :
19. אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף אתה יצרתם:
רש"י על אתר : אתה הצבת - להם כל גבולות ארצם בכל טוב : קיץ וחורף אתה יצרתם - הרי זה דוגמת (ירמיה ה') שבועות חוקות קציר ישמור לנו, לא שנית לנו סדר השנים :
20. מלחמת בעל בים (7'27- IV, 1.2 KTU):
...ענה כותיר-וחסיס : "הלוא אמרתי לך, הו בעל הנשיא, שנית, הו, רוכב ערבות : הנה אויבך בעל, הנה אויבך תמחץ, הנה תצמית צורך. תיקח מלכותך לעולם, ממשלתך לדור ודור".
...עיצב כותיר (שנית) אלות ונקב בשמותיהן : "שמך את 'אימר', 'אימר' - מררי (=סלקי) את ים, מררי את ים מכסאו, את נהר ממושב ממשלתו. זנקי מידי בעל, כמו נשר מאצבעותיו. הלמי (ב)קודקוד ים הנשיא בין עיני נהר השופט, יתמוטט ים וייפול לארץ". זינקה האלה מידי בעל, כמו נשר מאצבעותיו, הלמה (ב)קודקוד ים הנשיא בין עיני נהר השופט. התמוטט ים, נפל לארץ, רעדו פרקיו, והשתנתה צורתו. לכד בעל ושם את ים (במלכותו), כילה את נהר השופט.

⁷ מיתוס שנמצא בספריית הכהן הגדול בעיר אוגרית (תל ראס שמרה בצפון סוריה על מישור החוף). העיר חרבה בשנת 1200 לפנה"ס בערך. המיתוס מספר על מאבקו של בעל בים ובמפלצותיו.

21. **מות לועג לבעל ולמשתה שערך בארמונו החדש (KTU 1.5 I, 1-5):**
כשמחצת לויתן נחש בריח, כילית נחש עקלתון, שליט אשר שבעה ראשים לו – התערטלו? (ו)רפו?
שמים כרכסי-אפודתך.

22. **בעל מזמין אתענת למשתה, והיא נבהלת למראה השליחים (KTU 1.3 III, 37 – IV, 4):**
"מי האויב שהופיע לבעלי? צר לרוכב ערבות? הלא מחצתי את אהוב-אל, ים. הלא כיליתי את נהר-אל הגדול. הלא חסמתי את תנין, אסרתיו. מחצתי את נחש עקלתון, שליט שבעה ראשים לו?⁸... איזה אויב הופיע לבעלי? צר לרוכב ערבות?"

23. **ציטוטים לדוגמה מעלילת הבריאה הבבלית (אנומה אליש):**
(לוח 1, ש' 134-141) ... ילדה תנינים/ חדי שינים, מלתעות ללא רחם, / ... הציבה (לקרב) פתן, נחש-בריח ושעיר-נהר, /
(לוח 4, ש' 135-140) נח האדון (=מרדוך) בגויתה (של תיאמת) התבונן/ שיסע את הפגר למען ברוא נפלאות, / ויפלחנה כצדפה לשנים: / חציה כונן ויקרה שמים, / נטה יריעה משמר הציב, / לבל תגיר מימיה – ציווה עליהם.
(לוח 5, ש' 1-16) יצר (בשמים) 'מעמד' לאלים הגדולים, / הציב כוכבים בדמותם, מזלות. / הודיע שנה הגביל גבולות, / הציב לשנים עשר הירחים שלשה כוכבים לאחד. / אחר אשר חקק את חוקות ימי השנה... / הזריח ירח על הלילה הפקידו, / הועידו להיות עטרת הלילה, להודיע ימים: / מדי חדש בחדשו ללא הרף בהלת – סהר נוע-תנוע! / בראש חודש כי תזרח עלי ארץ...

סיכום

24. **הוכח יוכיח אתכם אם-בסתר פניו תשאון – איוב פרק י"ג:**
[א] הרפל ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה: [ב] פדעתכם דעתי גס-אני לא-נפל אנכי מכם: [ג] אולם אני אל-שדי אדבר והוכח אל-אל אחפץ: [ד] ואולם אתם טפלי-שקר רפאי אלל פלכם: [ה] מייתן החרש תחרישו ויתחי לכם לחכמה: [ו] שמעו-נא תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו: [ז] הלא תדברו עולה ולו תדברו רמיה: [ח] הפניו תשאון אל-לא תריבו: [ט] הטוב כי-יחקר אתכם אס-יפהתל באנוש תהתלו בו: [י] הוכח יוכיח אתכם אס-בסתר פנים תשאון: [יא] הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם:

25. **כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב – איוב פרק מ"ב:**
[א] ויהי אחר דבר ה' את-הדברים האלה אל-איוב ויאמר ה' אל-אליפו התימני חרה אפי בך ובשני רעידי כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: [ח] ועתה קח-לכם שבעה-פרים ושבעה אילים ולכו אל-עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אס-פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: [ט] וילכו אליפו התימני ובלדד השוחי צפר הנעמתי וינעשו כאשר דבר אליהם ה' וישא ה' את-פניו איוב: [י] וה' שב את-שבתו איוב בהתפללו בעד רעהו ויסף ה' את-כל אשר לאיוב למשנה:

26. **מתוך שידועים בהקב"ה שאמתי הוא – בבלי יומא ס"ט ע"ב:**
דאמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה? שהחזירו עטרה ליושנה¹⁰. אתא משה אמר (דברים י, יז): "האל הגדל הגבור והנורא", אתא ירמיה ואמר: נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו? לא אמר נורא¹¹. אתא דניאל, אמר: נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו? לא אמר גבור¹². אתו אינהו ואמרו: אדרבה, זו היא גבורת גבורתו שכוּבש את יצרו, שנותן ארך אפים לרשעים. ואלו הן נוראותיו - שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות? ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה! - אמר רבי אלעזר: מתוך שידועין בהקדוש ברוך הוא שאמתי הוא, לפיכך לא כזבו בו.

27. **מבטו של האדם מוגבל לזמנו – מהרש"א, חידושי אגדות, על בבלי יומא ס"ט, ב:**
נראה דודאי לא פליגי אלא דכל אחד מהם הוסיף ופחת בכחותיו וכינויו כפי זמנו שראו ביכלתו וכחותיו של הקב"ה... ולא כזבו בו וכל אחד מהם לא כזבו בו לפי דורו וזמנו שראו בכחותיו יתברך...

⁸ השוו לישעיהו כ"ז, א: "פיוס ההוא יפקד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לוינו נחש ברח ועל לוינו נחש עקלתון והרג את התנין אשר פים:"

⁹ המיתוס מכונה על שם המילים הראשונות שלו *Enūma Eliš* – "בעת ממעלי". עיקר המיתוס הוא הלל למרדוך אלוהי בבל, והעלאתו לדרגת האל העליון בפנתיאון. המיתוס נכתב על גבי שבעה לוחות, והוא כולל יותר מאלף שורות שיריות. זמן חיבורו של המיתוס לא ידוע, אפשר שהוא חובר בראשית האלף השני לפנה"ס, או בשלהי האלף השני.

¹⁰ נראה שהכוונה לנחמיה ט', לב: "ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד אל-ימעט לפניך את כל-התלאה אשר-מצאתנו למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאינו ולצבתינו ולכל-עמך מימי מלכי אשור עד היום הזה".

¹¹ ירמיהו ל"ב, יח: "עשה חסד לאֵלפים ומשלים עון אבות אל-חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור ה' צבאות שמו".

¹² דניאל ט', ד: "וְאֵתְפֹלֶה לְה' אֱלֹהֵי וְאֵתְנֶדָה וְאִמְרָה אֲנֵא אֲדָנִי הָאֵל הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֶהֱבָיו וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתָיו".